

Andrzej KORCZAK

NIEBEZPIECZEŃSTWA ZAPOŻYCZEŃ DALEKOWSCHODNICH W KULTURZE MASOWEJ ZACHODU

Całkowita demitologizacja kultury nie jest możliwa. Nie możemy dążyć do wyrugowania mitów, jak to czynili ludzie Oświecenia, winniśmy natomiast uczyć się je identyfikować oraz przewidywać siłę i kierunki ich oddziaływania. Myślenie mityczne przejawia się w potrzebie cudowności, uzdrowień, niezwykłych przeprawie czy zdarzeń zdających się przekraczać prawa fizyki. Na potrzeby te próbuje odpowiedzieć większość działających na Zachodzie dalekowschodnich grup religijnych.

KRYZYS KULTURY ZACHODNIEJ

Zachodnia recepcja duchowego dorobku Wschodu stała się możliwa wskutek egzystencjalnego niepokoju, który pojawił się w wieku dziewiętnastym, a nasilił w dwudziestym. Do wytworzenia dystansu wobec dotychczasowych paradygmatów kultury zachodniej przyczyniły się odkrycia wielkich fizyków, astronomów, chemików, biologów i psychologów. Druga wojna światowa przypieczętowała ostateczne zwątpienie w paradygmaty, na których oparta była zachodnia kultura. Zachodowi zaczęło brakować jednej wizji spajającej świat. Przez pewien czas braki egzystencjalne łagodziło zaangażowanie w odbudowę przemysłu po zniszczeniach wojennych i awans społeczny szerokich warstw ludności. W pewnej mierze lukę po zburzonej przez wojnę wizji świata wypełniał konflikt między kapitalizmem a socjalizmem – konflikt, który mógł przerodzić się w wojnę atomową. Obawa przed zagładą nuklearną, wykorzenienie bardzo wielkiej liczby ludzi z kultury wiejskiej, dążenie do awansu materialnego i społecznego, nieustanne przemieszczanie się ludności oraz spłylenie dotychczasowego stylu życia wzmacniały nastroje irracjonalne. Wydawałoby się, że współczesny rozwój nauki i techniki, oparty na racjonalnych badaniach przyrody i skrajnie racjonalnym światopoglądzie, zabezpiecza nas przed zachowaniem irracjonalnym, niezależnie od tego, czy inspirowane jest ono wpływami zachodnimi, czy wschodnimi. Okazało się jednak, że tak nie jest. Alfred Toffler ostrzegał, że gwałtowny rozwój techniki wywoła szok cywilizacyjny, charakteryzujący się właśnie różnorodnymi działaniami o charakterze irracjonalnym¹. Na współczesny niepokój egzystencjalny, spo-

¹ Por. A.E. T o f f l e r, *Szok przyszłości*, tłum. W. Osiatyński, E. Grabczak-Ryszka, PIW, Warszawa 1974, s. 339.

wodowany gwałtownym rozwojem techniki, nakłada się anonimowość mieszkańców wielkich miast. W społecznościach tradycyjnych wszelkie decyzje jednostki wynikają z powszechnie wyznawanej religii, moralności, wspólnych obyczajów i skali wartości. Życie w wielkich miastach spowodowało anonimowość, automatyzację pracy i standaryzację odpoczynku. Narodziła się kultura masowa, która obiecuje szczęście wszystkim, nie zaś – jak kultura wieków poprzednich – jedynie legitymującej się odpowiednim pochodzeniem, bogatej elicie. W kulturze masowej szczęście zawodowe i osobiste, możliwość poznawania świata czy realizacja marzeń wydają się szeroko dostępne. Można je łatwo kupić – jeśli jest się wystraszająco zamożnym. Dlatego w centrum mentalności masowej znajduje się zarabianie pieniędzy. Konsekwencją takiej postawy jest utrata kontaktu z dotychczasowymi punktami moralnego i duchowego oparcia, ale także z głębszymi pokładami własnej psychiki.

Nieustanna konkurencja na rynku pracy podsyca atmosferę osamotnienia oraz nieufności wobec pojedynczych osób i instytucji społecznych. Rodzi się chęć zabezpieczenia własnych interesów i własnej wolności w sposób niezależny od innych ludzi. Konsekwencją tego nastawienia stanowi bardzo silne dążenie do uzyskania materialnego dobrobytu i wysokiej pozycji społecznej – kosztem więzi rodzinnych i wspólnotowych. Osoby, którym nie udaje się osiągnąć spektakularnego sukcesu materialnego i społecznego, szukają sposobów zrekompensowania sobie tego braku. Pojawiają się ruchy kontestujące oparte głównie na konsumpcji powszechny stylu życia². Tendencję tę wykorzystuje wiele współczesnych grup religijnych o wschodnim rodowodzie, na przykład liczne na Zachodzie ruchy hinduistyczne³. Ruchy takie pociągają młodzież, bo odwołują się do młodzieńczego idealizmu, którego racje nie znajdują potwierdzenia we współczesnym stylu życia. Podatna na oddziaływanie tych grup religijnych okazuje się zwłaszcza młodzież, która nie zna własnej tradycji duchowej: antycznej, biblijnej i chrześcijańskiej. Niegdyś zapoznawano się z nią w szkole, lecz współczesne programy edukacyjne w niewielkim stopniu ją uwzględniają. Ponadto potrzeba autentyczności, która pojawiła się wśród młodzieży w latach sześćdziesiątych dwudziestego wieku, stała się źródłem dystansu do szkoły jako instytucji, a także do nauczycieli akademickich, którzy często prezentują pusty werbalizm w odniesieniu do wartości duchowych. Współczesne programy szkolne, oparte na zachodniej wierze w zbawczą moc techniki, oferują uczniom przede wszystkim wiedzę szczegółową. Powoduje to coraz większą rozbieżność zachodniej edukacji i potrzeb duchowych młodych

² Zob. K. J a n k o w s k i, *Hipisi. W poszukiwaniu ziemi obiecanej*, Jacek Santorski & Co, Warszawa 2003.

³ Por. S. T o k a r s k i, *Orient i subkultury*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 1996, s. 44-90.

ludzi. Począwszy od lat siedemdziesiątych dwudziestego wieku, społeczeństwa zachodnie znajdują się niejako w „hipnozie” myślenia technologicznego, a nauki humanistyczne pozostają pod wpływem przyrodoznawstwa, co skutkuje redukcjonistycznym obrazem świata, w którym nie ma miejsca na czynnik duchowy⁴. W tej sytuacji dochodzi do wyrugowania z naszego życia tego właśnie, co od wieków stymulowane było przez przekazy płynące z kultury antycznej, chrześcijańskiej i biblijnej. Mircea Eliade⁵ i Gilbert Durand⁶ dostrzegają postępujący proces desakralizacji przyrody. Intuicyjnie zdiagnozowali tę sytuację amerykańscy beatnicy w latach pięćdziesiątych oraz hipisi w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku. Aby przezwyciężyć ten stan rzeczy, poszukiwali oni inspiracji głównie na Wschodzie.

W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat obserwujemy ponadto powszechny kryzys dotychczasowych autorytetów świeckich i religijnych. Niezwykle niepokojąca jest utrata autorytetu przez ojców, a w konsekwencji – jak uważa Robert Bly – brak skutecznego mechanizmu, który mógłby utrwalić w psychice dziecka system wartości przyjmowany przez daną społeczność⁷. Niepokój egzystencjalny potęguje się wskutek podważenia dotychczasowej wizji świata, a także pogłębienia świadomości zagrożeń nuklearnych, ekologicznych, demograficznych i zdrowotnych, a w rezultacie uruchomione zostają nieuświadomione mechanizmy irracjonalne, których siły oddziaływania nie jesteśmy w stanie ocenić. Andrzej Zwoliński pisze, że w naszych czasach do budowania duchowej wspólnoty nie wystarcza już sprawowanie funkcji w Kościele, ale potrzeba osobistej charyzmy⁸. Osoby poszukujące kierownictwa duchowego często przyznają, że formalizacja życia religijnego pozbawia je zaangażowania uczuciowego⁹. To z tych powodów, nie zaś wskutek ideowych niedoskonałości doktryn chrześcijańskich, Kościoły zachodnie tracą wpływ na dużą część intelektualnie aktywnej młodzieży. W historii Kościołów zachodnich występują postacie wielkich mistyków, których pisma mogłyby posłużyć do pracy z najbardziej rozbudzonymi duchowo młodymi ludźmi. Sięga się jednak po nie niezwykle rzadko. Biblia, Ewangelie, tragedie greckie czy dzieła Homera kojarzą się młodzieży z nieciekawymi lekcjami, podczas których omawiano te teksty jako zabytki literatury, z pominięciem ich egzystencjalnego przesłania, aktualnego dla współczesnego człowieka. Ponieważ o mistykach chrześcijań-

⁴ Por. M. Eliade, *Moje życie. Fragmenty dziennika z lat 1941-1985*, tłum. I. Kania, KR, Warszawa 2001, s. 424, 426.

⁵ Por. tamże, s. 400.

⁶ Por. G. Durand, *Wyobrażenia symboliczne*, tłum. C. Rowiński, PWN, Warszawa 1986, s. 35-38, 41-44.

⁷ Zob. R. Bly, *Żelazny Jan. Rzecz o mężczyznach*, tłum. J. Tittenbrun, Rebis, Poznań 1993.

⁸ Por. A. Zwoliński, *Scjentologia*, WAM, Kraków 2007, s. 23.

⁹ Por. M. Miller, *Sekta made in Poland*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2007, s. 74n., 114.

skich rzadko się wspomina, osoby spragnione duchowej nauki chętniej sięgają do mądrościowych i mistycznych tekstów Wschodu.

WSPÓŁCZESNE INSPIRACJE DALEKOWSCHODNIE

W dziewiętnastym wieku w kulturze zachodnie rozpoczęła się orientalizacja malarstwa, grafiki, wzornictwa i muzyki. Ukazały się filozoficzne prace Arthura Schopenhauera¹⁰ i Paula Deussena¹¹ oraz przekłady tekstów źródłowych pod redakcją F. Maxa Müllera¹², kierujące uwagę czytelników ku myśli orientalnej. W roku 1975 w Nowym Yorku powstało Towarzystwo Teozoficzne, którego celem miały być badania starożytnych kultur w celu uzyskania wiedzy o sferze duchowej. W 1893 roku w Chicago miało miejsce słynne wystąpienie Swamiego Vivekanandy – ucznia hinduskiego guru Ramakrishny, w ramach Parlamentu Religii. W swoim przemówieniu, które zostało przyjęte owacjami, Vivekananda nawoływał do zniesienia wszelkich sporów między religiami¹³. Nic nie wskazywało na możliwość orientalizacji zachodniej kultury masowej. Przed drugą wojną światową Thomas Merton opisał spotkanie z hinduskim mnichem podczas Światowego Kongresu Religii w Chicago w roku 1932. Mnich ten zalecił mu czytanie *Wyznań* św. Augustyna i *O naśladowaniu Chrystusa* Tomasza à Kempis, lecz nie przekonywał go do przejścia na hinduizm¹⁴. Podobny charakter miały kontakty ludzi Zachodu z innymi hinduskimi guru. Znaczna część młodzieży zainteresowanej duchowością Wschodu nie chciała jednak korzystać z takich zaleceń, pragnęła bowiem duchowości egzotycznej, wzorców zdecydowanie wolnych od uwikłania w zachodni establishment. W tej sytuacji orientalizacja kultury zachodniej przybrała znacznie szerszy, masowy charakter. Pojawiła się zjawisko, które Gita Mehta nazywa „karma colą”¹⁵ – pseudoduchowa oferta różnych technik o dalekowschodnim rodowodzie, lecz noszących cechy „produkcji seryjnej”,

¹⁰ Zob. A. S c h o p e n h a u e r, *Świat jako wola i przedstawienie*, tłum. J. Garewicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

¹¹ Zob. P. D e u s s e n, „Zarys filozofii indyjskiej” z dodatkiem „O filozofii Vedanty w stosunku do metafizyki zachodniej”, Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie, Lwów 1914.

¹² Zob. *The Sacred Books of the East*, red. F.M. Müller, tłum. zbiorowe, Oxford University Press, Oxford 1987-1910.

¹³ Zob. D. R o g a c z, *Misja Ramakriszny jako nowy ruch religijny*, „Humaniora. Czasopismo Internetowe” 2013, nr 4(4), s. 121-126.

¹⁴ Por. T. M e r t o n, *Siedmiopiętrowa góra*, tłum. M. Morstin-Górska, Zysk i S-ka, Poznań 2015, s. 234-237.

¹⁵ Zob. G. M e h t a, *Karma-cola: Marketing the Mystic East*, Simon & Schuster, New York 1979; por. S. T o k a r s k i, *Orient i subkultury*, Semper, Warszawa 1996, s. 17n.

przeznaczonej na sprzedaż. Gdyby nie doszło do upowszechnienia się młodzieżowej kontrkultury, prawdopodobnie orientalizacja Zachodu nie przybrałaby tak znacznych, niebezpiecznych rozmiarów, jak to miało miejsce¹⁶. W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych ubiegłego wieku zbuntowani młodzi ludzie, poszukujący szybkich, ekscytujących doznań, nie zaś programu długotrwałej pracy nad sobą, nie byli zainteresowani powrotem do europejskiej tradycji duchowej. Wykorzystywali tę sytuację liczni pseudoguru, którzy dobrze wyczuwali nastroje zachodniej młodzieży¹⁷. Pojawiali się również wschodni przewodnicy duchowi, którzy nie byli hochsztaplerami, często jednak nie znali oni realiów życia na Zachodzie i nie zdawali sobie sprawy z egzystencjalnego zagubienia i psychologicznego rozchwiania swoich zachodnich wyznawców. Techniki medytacyjne odpowiednie dla członków tradycyjnego społeczeństwa hinduskiego, w którym odwieczna kontrola obyczajowa oraz utrwalony styl życia utrzymywały adeptów nauk mistycznych w poczuciu związku z rzeczywistością, na Zachodzie stawały się źródłem zachowań destrukcyjnych¹⁸.

Kontakt z oryginalnymi tekstami Wschodu, a nawet z przekładami dzieł wybitnych religioznawców, jest trudny dla Europejczyków ze względu na skomplikowany system pojęć i obcą symbolikę, stąd zainteresowani tą duchowością sięgają raczej po opracowania popularne. Pragnienie obcowania z „łatwą” wersją mistyki Wschodu podsyca kultura masowa, kreowana przez przemysł rozrywkowy, którego główny cel stanowi zysk finansowy. Przemysł ten promuje wschodnich guru, którzy odnoszą na Zachodzie medialny sukces, będący dla bardzo wielu, zwłaszcza młodych osób miernikiem wartości. Importuje się ze Wschodu treści płytkie lub tak spreparowane, że przemawiają do mentalności masowej. Już członkowie grupy The Beatles fotografowali się ze swoim guru Maharishim Maheshem Yogi. Dużą popularnością cieszyły się książki w rodzaju *Tao fizyki*¹⁹ i *Punkt zwrotny*²⁰ Fritjofa Capry, które łączyły zaawansowaną wiedzę przyrodniczą z filozofią z mistyką Dalekiego Wschodu, a także z znajomością psychologii i ekologii. Umiejętność połączenia zachodniej wiedzy przyrodniczej z mistycznymi tekstami Wschodu zapewnia medialny sukces, ponieważ ludzie Zachodu tęsknią za syntetycznym obrazem świata. Dzięki temu zyskują popularność różnorodne ruchy parareligijne,

¹⁶ Szeroko rozumianą orientalizację Zachodu w kontekście kontrkultury opisuje Stanisław Tokarski w pracy *Orient i kontrkultury* (zob. S. T o k a r s k i, *Orient i kontrkultury*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1984).

¹⁷ Por. t e n ż e, *Orient i subkultury*, s. 38-41.

¹⁸ Por. tamże, s. 15.

¹⁹ Zob. F. C a p r a, *Tao fizyki. W poszukiwaniu podobieństw między fizyką współczesną a mistycyzmem Wschodu*, tłum. P. Macura, Rebis, Poznań 2001.

²⁰ Zob. t e n ż e, *Punkt zwrotny. Nauka, społeczeństwo, nowa kultura*, tłum. E. Wołyński, PIW, Warszawa 1987.

a wszystko to dokonuje się zgodnie z logiką kultury masowej. Ofiarami tych procesów stają się osoby słabsze psychicznie, wstępujące do sekt²¹.

Szeroko pojęta orientalizacja Zachodu wyzwala również wiele zjawisk, które należałoby ocenić pozytywnie. Niektóre grupy neohinduistyczne stymulują osoby uzależnione do odejścia od hazardu i narkotyków, zachęcają do zdrowego stylu życia, zaspakajają głód autentycznych relacji międzyludzkich, wyzwalają głębsze, bo nie oparte na statusie materialnym, poczucie własnej wartości²². Istnieją jednak także oferty stanowiące zagrożenie. Rzekomi przewodnicy duchowi ogłaszają kursy lewitacji i transów medytacyjnych, obiecują medytacyjne wykorzystanie doznań seksualnych i zapewniają ekscytujące wrażenia podczas obrzędów inicjacji. Pojawia się irracjonalna wiara, że umysł ludzki nie musi podlegać ograniczeniom, które dotąd uważano za niemożliwe do pokonania, lecz może stworzyć własną rzeczywistość, niezależną od tej, w której obowiązują prawa fizyki²³. Jeszcze kilka lat temu tysiące wykształconych ludzi Zachodu podróżowało do Indii oddawać cześć Say Babie, wierząc w jego seryjne cuda i uważając go za wcielonego Boga. Na Oficjalnej Stronie Internetowej Organizacji Sathya Sai w Polsce można przeczytać wyznania wielbicieli tego guru²⁴.

Można zadawać sobie pytanie o źródła takiej postawy. Przede wszystkim wypływa ona z zerwania z duchowym przekazem tradycji europejskiej, spowodowanego głównie przez kult nauki i techniki oraz narastające wyjałowienie kultury wskutek oderwania jej od tradycji religijnej i filozoficznej. Zerwanie to sprawiło, że ludzie Zachodu nie znajdują odpowiedzi na pytania, które wykraczają poza sferę racjonalnego poznania naukowego. Intencją uczciwych badaczy, przybliżających zachodnim społeczeństwom duchowe zdobycze Wschodu, jest uleczenie duchowego niepokoju, wewnętrznego wykorzenia z dotychczasowego systemu odniesień i rozchwiania psychicznego ich

²¹ Por. M. Libiszowska - Żółtkowska, *Nowe ruchy religijne w zwierciadle socjologii*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2001, s. 64-74.

²² Zob. A. Korczak, *Teoria mitu Josepha Campbella jako próba przywrócenia życiu absolutnego sensu*, w: *W poszukiwaniu sensu istnienia. Od transgresji ku transcendencji?*, red. A. Ciążela, S. Jaronowska, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2019, s. 279-300; D. Palica, A. Zwiertzowska, *Terapeutyczne walory systemu jogi – przegląd piśmiennictwa*, „Hygeia Public Health” 47(2012) nr 4, s. 418-423; M. Grabara, J. Szopa, *Hatha Yoga Influence on Practitioners Health State*, w: *Proceedings 5th International Conference Movement and Health*, Opole University of Technology, Glihołazy 2006, s. 235-241; C. Smith, H. Hancock, J. Blake-Mortimer, K. Eckert, *A Randomised Comparative Trial of Yoga and Relaxation to Reduce Stress and Anxiety*, „Complementary Therapies in Medicine” 15(2007) nr 2, s. 77-83.

²³ Por. J. White, *Świt ery wodnika. Spotkanie ducha i nauki*, tłum. M. Waław, Limbus, Bydgoszcz 1996, s. 99-110.

²⁴ Zob. Oficjalna Strona Internetowa Organizacji Sathya Sai w Polsce, <http://www.sathyasai.org.pl/>.

członków. W oparciu o inspiracje wschodnie badacze ci chcą przywrócić umiejętność odczytywania symboli religijnych. Nie przeczuwając, że naśladują ich ludzie o zupełnie innej mentalności, popularyzatorzy wschodniej duchowości przyczyniają się do zerwania z szeroko pojętym zachodnim przekazem duchowym. Czytelnicy prac Mircei Eliadego zasadniczo odróżniają autentyczne wschodnie techniki medytacyjne od ich imitacji. Poważnym zagrożeniem dla czytelników mogą się natomiast okazać prace Josepha Campbella, który dostosowuje wschodnie inspiracje do mentalności masowej. Pod koniec ubiegłego wieku w USA około sześćdziesięciu milionów osób miało styczność z różnymi praktykami religijnymi o wschodnim rodowodzie. Tadeusz Doktor pisał w latach dziewięćdziesiątych, że podobne praktyki są bardzo rozpowszechnione wśród polskich studentów²⁵. Inspiracje takie mogą stanowić zagrożenie, ponieważ wyzwalają w umysłach ludzi Zachodu ukryte myślenie mityczno-symboliczne, które jest bardzo odległe od zachodniej symboliki religijnej. To powoduje, że nie potrafią oni racjonalnie kontrolować psychicznej energii, którą te symbole wyzwalają. Fascynacja Dalekim Wschodem²⁶ i obcymi religiami²⁷ łączy się w kulturze współczesnej z zainteresowaniem ezoteryką. Zainteresowanie to związane jest z przewagą myślenia mitycznego nad myśleniem racjonalnym, którą zauważają również tacy badacze, jak John Saliba²⁸, Józef Niżnik²⁹ czy Zbigniew Mikołajko³⁰. Ich spostrzeżenia, wywodzące się z bardzo różnych kontekstów, burzą wizję racjonalnej kultury Zachodu, ujawniając zagrożenia związane z myśleniem mitycznym. Według Eliadego³¹, Louisa Dupré³² czy Leszka Kołakowskiego³³ całkowita demitologizacja kultury nie jest możliwa. Nie możemy dążyć do wyrugowania mitów,

²⁵ Por. T. Doktor, *Nowe ruchy religijne i parareligijne w Polsce. Mały słownik*, Verbinum, Warszawa 1999, s. 27n.

²⁶ Zob. J. Farrar, S. Farrar, *The Witches' Way: Principles, Rituals and Beliefs of Modern Witchcraft*, Robert Hale Ltd, London 1984; A. Owen, *The Place of Enchantment: British Occultism and the Culture of the Modern*, University of Chicago Press, Chicago–London 2004.

²⁷ Por. M. Eliade, *Okultyzm, czary i mody kulturalne*, tłum. I. Kania, Oficyna Literacka, Kraków 1992, s. 68-73; zob. S. Wagar, *The Wiccan „Great Rite” – Hieros Gamos in the Modern West*, „Journal of Religion and Popular Culture” 21(2009) nr 2, s. 1-38.

²⁸ Por. J.A. Saliba, „*Homo Religiosus*” in *Mircea Eliade: An Anthropological Evaluation*, Brill Publishers, Leiden 1976, s. 58.

²⁹ Por. J. Niżnik, *Symbola a adaptacja kulturowa*, Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury, Warszawa 1985, s. 92.

³⁰ Zob. Z. Mikołajko, *Mity tradycjonalizmu integralnego. Julius Evola i kultura religijno-filozoficzna prawicy*, IFiS PAN, Warszawa 1998.

³¹ Por. Eliade, *Moje życie*, s. 568, 694; tenże, *Próba labiryntu. Rozmowy z Claude-Henri Rocquetem*, tłum. K. Środa, Sen, Warszawa 1992, s. 146, 157.

³² Por. L. Dupré, *Inny wymiar. Filozofia religii*, tłum. S. Lewandowska-Głuszyńska, Znak, Kraków 1991, s. 199, 208n.

³³ Zob. L. Kołakowski, *Obecność mitu*, Instytut Literacki, Paryż 1972.

jak to czynili ludzie Oświecenia, winniśmy natomiast uczyć się je identyfikować oraz przewidywać siłę i kierunki ich oddziaływania. Myślenie mityczne przejawia się w potrzebie cudowności, uzdrowień, niezwykle przepowiedni czy zdarzeń zdających się przekraczać prawa fizyki. Na potrzeby te próbuje odpowiedzieć większość działających na Zachodzie dalekowschodnich grup religijnych. Eliade nie docenia negatywnych skutków wpływu wywieranego przez popularne prace na temat mistyki wschodniej i stara się zażegnać niebezpieczeństwo naukowym aparatem metodologicznym³⁴, inni zaś badacze tej problematyki nie dostrzegają ciemnej strony wschodnich inspiracji obecnych w kulturze masowej. Nimb ezoteryki, jaki otacza niektóre wschodnie systemy filozoficzne i medytacyjne, którymi od dziesięcioleci inspirowa się ludzie Zachodu, budzi jednak zrozumiały lęk – lęk przed wiedzą pozorną, często niebezpieczną dla zdrowia psychicznego. Campbell na przykład podkreśla ezoteryczne znaczenie opowieści, symboli i mitów wielkich religii i przyznaje, że swoje interpretacje opiera wyłącznie na intuicji, zachęcając czytelników, by czynili tak samo. W jego zdecydowanym dystansie do nauki akademickiej wyraża się kontestacja instytucji zachodnich oraz zachodnich form myślenia o duchowości. Książki Campbella i jego występy w telewizji amerykańskiej wzbudziły ogromne zainteresowanie, a ich popularny charakter odpowiada potrzebom psychicznym wielu młodych ludzi. Pokazują one, że stare opowieści religijne nie odnoszą się tylko do zamierzonych czasów i żyjących wówczas ludzi, lecz opisują wnętrze człowieka i zawierają wskazówki dla osób poszukujących ponadczasowego sensu własnej egzystencji. Campbell jednak na tym nie poprzestaje. Jawi się on jako popularyzator duchowości Wschodu, a jego działania sytuują się na pograniczu nauki i kultury masowej³⁵. Twierdzi on, że racjonalnie myślący człowiek Zachodu zapomniał o powszechnej potrzebie symboli i mitów, dlatego współczesne problemy egzystencjalne nie znajdują wyrazu symbolicznego³⁶. Campbell uważa, że młodzi ludzie sięgają po narkotyki, sądząc, że pozwoli im to zwrócić się do własnego wnętrza³⁷; poddają się też wpływowi przesyconego przemocą kina, które zastąpiło tradycyjne rytuały religijne³⁸. W konsekwencji nie osiągają oni dojrzałości psychicznej i moral-

³⁴ Por. Eliade, *Próba labiryntu*, s. 68. Zob. M.J. Meadow, *Archetypes and Patriarchy: Eliade and Jung*, „Journal of Religion and Health” 3(1992), s. 187-195; I. Kania, *O pewnej propozycji aksjologicznej Mircei Eliadego*, „Znak” 36(1984) nr 11-12(360-361), s. 1542-1545.

³⁵ Zob. M.J. Adler, *This Campbell Person – A Fire in the Mind: The Life of Joseph Campbell*, „National Review” 3(1992), s. 48-50; R.A. Segal, *The Romantic Appeal of Joseph Campbell*, „Christian Century” 107(1990), s. 332-335.

³⁶ Por. J. Campbell, *Potęga mitu. Rozmowy Billa Moyersa z Josephem Campbellem*, tłum. I. Kania, Znak, Kraków 2009, s. 79.

³⁷ Por. tamże, s. 79n.

³⁸ Por. tamże, s. 102; por. też: C.L. Belden, *The Power of Myth: Lessons from Joseph Campbell*, „The Christian Century” 21(1989), s. 652-654.

nej³⁹. Przyczyny tego stanu rzeczy Campbell upatruje w naukowym obrazie świata, który wyrugował z kultury symbole mityczne⁴⁰, a także w mentalności charakterystycznej dla demokracji, która utrwaliła w masach przekonanie, że nie ma potrzeby słuchania ludzi mądrych, liczy się bowiem głos większości⁴¹. Jednocześnie przyznaje, że istnieją na Zachodzie wybitni pisarze, których dzieła zawierają symbole egzystencjalne. Niestety autorów takich jest zbyt mało⁴². Dlatego współcześni ludzie Zachodu, którzy szukają drogowskazów wewnętrznego rozwoju, znajdują je głównie w mistyce wschodniej⁴³. Badacz ten jednak bardzo ostrożnie mówi o syntezie wiedzy duchowej i współczesnej wiedzy przyrodniczej, nie stawiając też tak radykalnie, jak czynią to wyznawcy New Age. W swoich analizach Campbell często porzuca naukę zachodnią na rzecz mistyki dalekowschodniej⁴⁴. Chociaż zachęca on odbiorców swoich pism do osiągania wyższych stanów duchowych, to jednak zniechęca ich do tradycji antycznej i biblijnej⁴⁵. Podejście takie – jak wykazał Konrad Waloszczyk – zubaża kulturę zachodnią⁴⁶.

Choć badacze Wschodu na ogół odżegnują się od popkulturowej recepcji mistyki wschodniej, to jednak wprowadzając do kultury zachodniej egzotyczne techniki medytacyjne, nierzadko stymulują proces wykorzeniania z rodzimej tradycji religijnej. Zainteresowani Wschodem często powołują się na prace Carla Gustava Junga, wskazujące na duże podobieństwo pewnych aspektów jego psychologii do niektórych technik obecnych w mistyce wschodniej⁴⁷. Jednakże zarówno Jung, jak i Eliade uważają, że poddanie świadomości egzotycznym wyobrażeniom bywa niebezpieczne⁴⁸, ponieważ mogą one zdomino-

³⁹ Por. C a m p b e l l, *Potęga mitu*, s. 24.

⁴⁰ Por. t e n ż e, *Bohater o tysiącu twarzy*, tłum. A. Jankowski, Zysk i S-ka, Poznań 1997, s. 283.

⁴¹ Por. t e n ż e, *Potęga mitu*, s. 138; por. też: R. A. S e g a l, *Myth and Politics: A Response to Robert Ellwood*, „Journal of the American Academy of Religion” 70(2002), s. 611-620.

⁴² Por. C a m p b e l l, *Potęga mitu*, s. 164; t e n ż e, *Kwestia bogów. Zapisy z rozmów*, tłum. P. Kołyszko, Santorski & Co., Warszawa 1994, s. 60; por. też: E. W. H u d l i n, *The Mythology of Oz: An Interpretation*, „Papers on Language and Literature” 25(1989) nr 4, s. 443.

⁴³ Por. C a m p b e l l, *Bohater o tysiącu twarzy*, s. 155; t e n ż e, *Kwestia bogów*, s. 26; W. P r i t c h a r d, *Mysticism and Psychotherapy*, „Journal of Contemporary Psychotherapy” 6(1974), s. 141-145.

⁴⁴ Por. R. T. C i e s i e l s k i, *Metamorfozy maski. Koncepcja Josepha Campbella*, UAM, Poznań 2006, s. 58-60, 137n., 232-235.

⁴⁵ Zob. F. S o n t a g, *The Faces of God*, „Man and World” 8(1975) nr 1, s. 70-81.

⁴⁶ Zob. K. W a l o s z c z y k, *Dosłowna i niedosłowna interpretacja wierzeń religijnych*, IFiS PAN, Warszawa 2012.

⁴⁷ Zob. C. G. J u n g, *Podróż na Wschód*, tłum. J. Prokopiuk, W. Sobaszek, W. Chełmiński, E. Sobaszek, Pusty Obłok, Warszawa 1989.

⁴⁸ Por. M. E l i a d e, *Joga. Nieśmiertelność i wolność*, tłum. B. Baranowski, PWN, Warszawa 1984, s. 222-224.

wać świadomość. Czytając uważnie prace Junga, dochodzimy do przekonania, że głęboka integracja psychiczna może nastąpić jedynie w oparciu o przeżywanie wyobrażeń, które wbudowane są w ludzką psychę od wielu pokoleń. Tylko one faktycznie umożliwiają dystrybucję i kontrolę libido. Dlatego Jung uważa, że przenoszenie psychologicznych praktyk Wschodu na Zachód jest na ogół szkodliwe i nie zaleca praktycznego stosowania wschodnich technik medytacyjnych ludziom Zachodu⁴⁹. Ostrzega też przed imitowaniem kultury Wschodu przez ludzi Zachodu jako przed duchowym fałszerstwem⁵⁰. W rozprawie *O psychologii wschodniej medytacji* pisze: „Jeżeli chcemy coś tu zrozumieć, to musi się to dokonać tylko na sposób europejski”⁵¹. Jednocześnie zarówno Eliade, jak i Jung zdają się twierdzić, że pomimo wskazanych niebezpieczeństw nie możemy uniknąć struktur symbolicznych⁵². Także Durand⁵³ i Dupré⁵⁴ uważają, że nie dysponujemy lepszym remedium na destrukcyjne dla psychiki współczesne tendencje abstrakcjonistyczne, gdyż natura ludzka, obok myślenia racjonalnego, potrzebuje symboli, pomimo że zagrażają one racjonalnej sferze ludzkiej psychy.

Dzięki Eliademu, Jungowi i innym znawcom wschodnich symboli wiemy, że człowiek współczesny tęskni do integracji racjonalnych i irracjonalnych sfer swojej osobowości, która w kulturze Wschodu nie została podzielona w tak dużym stopniu, jak miało to miejsce na Zachodzie⁵⁵. Dlatego wschodnie teksty mistyczne są tak atrakcyjne dla ludzi Zachodu. To, co dla wybitnych twórców jest cenną inspiracją, staje się jednak „trucizną” dla ludzi o mentalności masowej. Campbell i popularyzatorzy mistyki wschodniej głoszą wręcz wyższość mentalności Wschodu nad mentalnością Zachodu i twierdzą, że mentalność zachodnią należy skierować na właściwe tory właśnie poprzez wschodnie inspiracje⁵⁶. Pogląd ten stanowi zachętę do zainteresowania spłyconą wersją wschodniej mistyki, stając się przyczyną psychologicznych zagrożeń. Tylko

⁴⁹ Por. C.G. Jung, *Joga i Zachód*, tłum. E. Sobaszek, w: tenże, *Podróż na Wschód*, tłum. J. Prokopiuk, W. Sobaszek, W. Chelmiński, E. Sobaszek, Pusty Obłok, Warszawa 1989, s. 100.

⁵⁰ Por. tenże, *Komentarz psychologiczny do „Tybetańskiej Księgi Wielkiego Wyzwolenia”*, tłum. W. Sobaszek, w: tenże, *Podróż na Wschód*, s. 142; por. też: tenże, *Aion. Przyczynki do symboliki jaźni*, R. Reszke, Wrota, Warszawa 1997, s. 201n.

⁵¹ Tenże, *O psychologii wschodniej medytacji*, tłum. J. Prokopiuk, w: tenże, *Podróż na Wschód*, s. 161.

⁵² Por. M. Eliade, *Mefistofeles i androgyn*, tłum. B. Kupis, KR, Warszawa 1994, s. 211.

⁵³ Por. Durand, dz. cyt., s. 29, 47.

⁵⁴ Por. Dupré, dz. cyt., s. 209.

⁵⁵ Por. C.G. Jung, *Komentarz do „Sekretu złotego kwiatu”*, tłum. W. Chelmiński, w: tenże, *Podróż na Wschód*, s. 53n.; B. Griffiths, *Zaślubiny Wschodu z Zachodem*, tłum. G. Jasiński, Zysk i S-ka, Poznań 1996, s. 5n.

⁵⁶ Zob. P. Jones, *Androgyny: The Pagan Sexual Ideal*, „Journal of the Evangelical Theological Society” 43(2000) nr 3, s. 443-469.

osoby wewnętrznie zintegrowane, emocjonalnie zrównoważone nie są narażone na niebezpieczeństwo. Pozbawieni takiej odbiorcy popkulturowej wersji wschodniej mistyki nie są chronieni przed jej wpływem ani przez wcześniej uznawane autorytety, ani przez dobrą edukację.

Wiele osób poszukujących sensu życia poddaje się różnorodnym praktykom o wschodnim rodowodzie – lub jedynie wschodniej nazwie. Jako przykład może posłużyć najpopularniejsza na Zachodzie hatha-joga, zwaną jogą oddechową. Polega ona na kontrolowaniu procesów fizycznych i psychicznych ludzkiego organizmu poprzez specjalny sposób oddychania połączonego z różnorodnymi postawami ciała. Hatha-joga reklamowana jest jako praktyka, której pozytywne skutki zostały udokumentowane naukowo, co w osobach bezkrytycznych budzi zaufanie. Uczestnicy warsztatów jogi w miastach Zachodu nie wiedzą, że często nawet Hindusi cenią hatha-jogę bardzo nisko i z pewnością nie uważają, że należy ją uprawiać w dużych aglomeracjach, gdzie ze względu na zanieczyszczenie powietrza tego rodzaju ćwiczenia mogą być niebezpieczne dla zdrowia. Na podstawie wielokrotnych rozmów z osobami uprawiającymi hatha-jogę, uważam, że tylko wstępne ćwiczenia są tak niewinne, jak mogłoby się wydawać. Ćwiczenia zaawansowane obejmują zatrzymanie oddechu, wielogodzinne skupienie na procesach energetycznych organizmu i medytację symboli hinduistycznych, obcych zachodniej psychce. Niewyartykułowaną wiarą, obecną w hatha-jodze, jest przekonanie, że subtelne procesy zachodzące w ciele są kluczem do duchowego szczęścia. Praktykowanie hatha-jogi powoduje poważne zmiany w psychice ćwiczących i niszczy zdolność do percepcji rzeczywistości nadprzyrodzonej. Dlatego hatha-jogę należy zaliczyć do praktyk okultystycznych o niebezpiecznych skutkach.

Wiedzę o zmianach w biochemii mózgu, które dokonują się dzięki ćwiczeniom hatha-jogi, propagatorzy tych technik połączyli z zachodnią wiedzą o budowie i fizjologii ludzkiego mózgu, dążąc do wywierania wpływu na świadomość poprzez interwencje chemiczne⁵⁷. Twórcą współczesnej idei stosowania tego rodzaju interwencji był Timothy Leary, który w latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku badał oddziaływanie LSD na ludzką świadomość i popularyzował wyniki tych badań wśród hipisów⁵⁸. Od słynnego festiwalu w Woodstock w roku 1969 Stany Zjednoczone, a następnie także Europa Zachodnia, stały się wielkimi rynkami zbytu substancji psychoaktywnych. Powstała wówczas sugestywna książka Aldousa Huxleya *The Doors of Perception*⁵⁹, a następnie prace Carlosa Castanedy, promujące zażywanie

⁵⁷ Por. R.N. Baer, S. Rouvillois, *W matni New Age. New Age – kultura i filozofia*, tłum. J. Kłos, Rhema, Kraków 1996, s. 80-86, 110, 218-225.

⁵⁸ Por. Tokarski, *Orient i subkultury*, s. 25-31, 96n.

⁵⁹ Zob. A. Huxley, *The Doors of Perception*, Harper, New York 1954.

narkotyków jako sposób uzyskania „duchowych” doświadczeń⁶⁰. Wydaje się, że dzisiaj większość ludzi na Zachodzie wie o negatywnym oddziaływaniu środków odurzających zarówno na psychikę, jak i na organizm człowieka i dąży do stworzenia zapobiegających ich rozpowszechnianiu mechanizmów prawnych. Jednakże w ramach pewnych ruchów parareligijnych biochemiczne oddziaływanie na umysł otrzymało wyraźną podbudowę ezoteryczną. Osoby zaangażowane w owe ruchy są przekonane, że używając substancji psychoaktywnych, człowiek osiąga wyższy stopień świadomości i uzyskuje szczęście dużo szybciej niż poprzez pracę nad sobą⁶¹. Niektóre z tych substancji, a także wywołujące podobne efekty techniki, zbliżone są do środków, którymi posługuje się medycyna alternatywna, dlatego mogą budzić zaufanie osób słabo zorientowanych.

Jedną z najbardziej „eleganckich” technik medytacyjnych, która przeniknęła ze Wschodu na Zachód, jest medytacja zen. Znane są teksty jej popularyzatorów, takich jak Daisetz Teitaro Suzuki czy Allan Watts, wiersze mistrzów zen (przekładali na języki zachodnie znani poeci, między innymi Czesław Miłosz), a utwory poetyckie pisane w podobnym stylu. Z entuzjazmem wypowiadały się o medytacji zen znane gwiazdy popkultury. Leonard Cohen przez pewien czas praktykował zen w buddyjskim klasztorze. Zachodni pisarze odkryli, że szybkie prowadzenie motocykla lub samochodu zmusza kierowcę do maksymalnej koncentracji na chwili bieżącej, co zalecają mistrzowie medytacji w stylu zen⁶². W Stanach Zjednoczonych powstały wówczas powieść Jacka Kerouaca *On the Road*⁶³, kultowe filmy *Easy Rider*⁶⁴ i *The Vanishing Point*⁶⁵ oraz książka Roberta Pirsiga *Buddhism Zen and the Art of Motorcycle*⁶⁶, promująca „motocyklową nirwanę”⁶⁷. W powieści Kerouaca i w filmach drogi efektownie ukazano połączenie mechanizmów umożliwiających skupienie się na chwili, stwarzając ekstatyczne poczucie wzniesienia się ponad szarą rzeczywistość. Kultowe filmy utrwaliły w młodzieżowej kulturze pragnienie ekstazy osiągananej dzięki narkotynom, medytacji zen i doświadczeniu szybkości. Dzisiaj to już romantyczna przeszłość, pozostało jednak przekonanie, że aby być

⁶⁰ Zob. np. C. Castaneda, *Nauki Don Juana. Wiedza Indian z plemienia Yaqui*, tłum. A. Szostkiewicz, Rebis, Poznań 2000; t e n ż e, *Odrębna rzeczywistość. Rozmów z Don Juanem ciąg dalszy*, tłum. Z. Zagajewski, M. Pilarska, Rebis, Poznań 1996.

⁶¹ Por. B a e r, R o u v i l l o i s, dz. cyt., s. 63-67, 84-87.

⁶² Por. T o k a r s k i, *Orient i subkultury*, s. 20n.

⁶³ Zob. J. K e r o u a c, *On the Road*, Viking Press, New York 1957; zob. też: t e n ż e, *W drodze*, tłum. A. Kołyszko, PIW, Warszawa 1993.

⁶⁴ *Easy Rider*, USA, 1969, reż. D. Hopper.

⁶⁵ *The Vanishing Point*, USA – Wielka Brytania, reż. R.C. Sarafian.

⁶⁶ Zob. R.M. P i r s i g, *Buddhism Zen and the Art of Motorcycle Maintenance*, William Morrow and Company, 1974.

⁶⁷ Por. T o k a r s k i, *Orient i subkultury*, s. 59-61.

szczęśliwym, należy „zrobić coś” z własną świadomością. Przekonanie utrwalone zostało na gruncie wiedzy o potrzebie wewnętrznych zmian, spopularyzowanej przez autorów z kręgu psychoanalizy. Ponieważ dostrzegano wartości życia jedynie „tu i teraz”, upowszechnił się pogląd, że dozwolone są wszelkie sposoby osiągania maksymalnej koncentracji na chwili bieżącej, również prowokowanie doświadczeń ekstremalnych. Oczywiście przyczyny popularności zachowań i sportów tego rodzaju są wielorakie⁶⁸. Twórcy parkouru, David Belle i Sébastien Foucan, powołują się na inspiracje taoizmem⁶⁹, a niektórzy badacze zestawiają tę aktywność ze ścieżką japońskiego samuraja⁷⁰.

Bardziej niebezpieczne niż zen czy hatha-joga mogą być techniki medytacji wschodniej, które prowadzą do aktywizacji archetypowych mocy psyche u osób do tego nieprzygotowanych. Eliade pisze, że wyobrażenia wykorzystywane w medytacji o wschodnim rodowodzie mogą uruchomić w świadomości osób ukształtowanych przez kulturę Zachodu siły, których nie potrafią one kontrolować⁷¹, i doprowadzić do dezintegracji psychiki praktykujących tego rodzaju medytację. W Indiach i w Tybecie wiele ćwiczeń medytacyjnych wykonywanych jest jedynie pod kierunkiem kompetentnych mistrzów. Do najbardziej niebezpiecznych praktyk wschodnich należy tak zwana tantra-joga. W samych Indiach występuje ona w dwóch odmianach – szlachetnej i zdecydowanie nieszlachetnej⁷². Szlachetna odmiana polega na sublimacji ludzkiej miłości w uczucie zgodne z wiarą w Boga. Nieszlachetna – to okultyzm, który łączy medytację i doznania seksualne⁷³. Badacze mistyki hindu-

⁶⁸ Zob. M. Piotrowski, *Sporty ekstremalne – zagrożenia i korzyści dla zdrowia*, Poradnia.pl, <http://www.poradnia.pl/sporty-ekstremalne-zagrozenia-i-korzysci-dla-zdrowia.html>; R. Muszkieta, M. Gembia, *Uwarunkowania i motywy uprawiania sportów ekstremalnych*, w: *Edukacja poprzez sport*, red. Z. Dziubiński, Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2004; W. Mynarski, P. Veltze, *Ekstremalne formy aktywności ruchowej – aspekty terminologiczne, motywy podejmowania i klasyfikacje*, w: *Teoretyczne i empiryczne zagadnienia rekreacji i turystyki*, red. W. Mynarski, Akademia Wychowania Fizycznego im. J. Kukuczki, Katowice 2008, s. 139-153; D. Krokosz, M. Lipowski, *Sport ekstremalny, jego uwarunkowania i motywy w badaniach naukowych z perspektywy psychologii*, w: *Teoria wychowania fizycznego*, t. 4, red. Z. Jastrzębski, Wyższa Szkoła Sportowa, Łódź 2014, s. 21-32; M. Rowiecki, L. Kulmatycki, *Strategie radzenia sobie ze stresem u mężczyzn uprawiających narciarstwo ekstremalne*, w: „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 16(2017) nr 2, s. 99-111.

⁶⁹ Zob. A. Chył, *Le parkour – sport, moda czy subkultura?*, „Kultura i Edukacja” 4(2008), s. 73-87.

⁷⁰ Zob. B. McDonałd, *Ucieczka na szczyt*, tłum. W. Fusek, Agora, Warszawa 2012.

⁷¹ Por. Eliade, *Joga*, s. 222-224; zob. J. Tokarska-Bakir, *Wyzwolenie przez zmysły. Tybetańskie koncepcje soteriologiczne*, Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej, Wrocław 1997.

⁷² Por. G. Flood, *Hinduizm. Wprowadzenie*, tłum. M. Ruchel, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 199-202; zob. H.B. Urban, *The Path of Power: Impurity, Kingship, and Sacrifice In Assamese Tantra*, „Journal of the American Academy of Religion” 69(2001) nr 4, s. 777-816.

⁷³ Por. M. Eliade, *Techniki jogi*, tłum. B. Biały, Aletheia, Warszawa 2009, s. 253-255.

skiej, tacy jak Eliade⁷⁴ czy Angarika Govinda⁷⁵ twierdzą, że jest to błędna interpretacja, a erotyczny język tantrycznych pouczeń należy rozumieć czysto symbolicznie. Gavin Flood uważa, że w samych Indiach osoby, które interpretowały je dosłownie, były i są wykluczane ze społeczeństwa⁷⁶. Nie biorą tego jednak pod uwagę popularyzatorzy tantra-jogi na Zachodzie. Pseudoguru o wschodnim rodowodzie zachęcają młodych, aby nie zadawali sobie trudu opanowania swoich erotycznych odruchów. Skojarzenie seksu z religią trafia do przekonania niektórym ludziom⁷⁷, ponieważ zwalnia ich od trudnej pracy nad podporządkowaniem biologicznego popędu głosowi sumienia.

*

Powyższe rozważania ukazują, przynajmniej częściowo, że wrywanie przypadkowych elementów dalekowschodniej ezoteryki z rodzimej tradycji i przenoszenie ich na grunt zachodni może być niebezpieczne. Popkulturowa orientalizacja Zachodu trwa i nie wydaje się, aby można ją było zatrzymać. W dużych miastach Polski są księgarnie z literaturą ezoteryczną, które oferują pseudoduchowe przewodniki rozwoju osobowości. Wśród nich poczesne miejsce zajmują książki inspirowane wschodnią mistyką i okultyzmem. Osoby praktykujące medytacyjne techniki o wschodnim rodowodzie zachowują się niekiedy jak małe dzieci, które sięgnęły po to, czego zabraniają im rodzice. Ci, którzy chcą uchronić młodzież przed najbardziej niebezpiecznymi wpływami tego rodzaju praktyk, znajdują się w niełatwej sytuacji, gdyż nawet wzmianka o nich podsycia ciekawość i może wywołać skutek przeciwny do zamierzonego. Próby wprowadzenia ograniczeń prawnych zawiodły. Stanisław Tokarski opisuje przedstawiony w Kongresie Stanów Zjednoczonych projekt powołania kuratorów-ekspertów, którzy mieliby śledzić występowanie chorób u członków grup inspirowanych kulturami Wschodu. W przypadku stwierdzenia braku kompetencji lidera takiej grupy czy jakichkolwiek patologii kuratorzy ci mogliby spowodować prawną jej delegalizację. Projekt nie został

⁷⁴ Por. t e n z e, *Joga*, s. 26.

⁷⁵ Por. A. G o v i n d a, *Zasady buddyzmu tantrycznego*, tłum. Z. Miłunski, Z. Zagajewski, w: *Buddyzm*, red. J. Sieradzan, W. Jaworski, M. Dziwisz, Krakowskie Wydawnictwo Prasowe RSW Prasa-Książka-Ruch, Kraków 1987, s. 93, 95n. Por. F l o o d, dz. cyt., s. 175n.; zob. P. G. M i c h a l i k, *Ekstatyczne aspekty kultu jogi w tradycjach kaulów*, „*Studia Religiológica*” 44(2011), s. 49-58; R. H. D a v i s, *Wprowadzenie*, w: *Praktyki religijne w Indiach*, red. D. S. Lopez, Jr., Dialog, Warszawa 2001, s. 57-59.

⁷⁶ Por. F l o o d, dz. cyt., s. 170n., 174; R. C z y ż y k o w s k i, *Czym jest seks „tantryczny”?* *O problemach z terminologią dotyczącą elementów seksualnych w rytuale i jodze tantrycznej*, „*Ex Nihilo*” 1(2010) nr 3, s. 52.

⁷⁷ Por. T o k a r s k i, *Orient i subkultury*, s. 22n.

przyjęty z powodu niemożliwości jednoznacznego odróżnienia religijnego „nawrócenia” od psychopatologii, a także braku zgody na jeden model kuratorów, sprawujących kontrolę na owymi grupami⁷⁸. Wydaje się, że jeśli szkoła i inne instytucje społeczne, w szczególności nauczyciele i wychowawcy nie odzyskają autorytetu w oczach zagubionej egzystencjalnie młodzieży, niewiele można będzie zrobić, oprócz piętnowania przypadków oczywistych patologii w sferze praktyk importowanych z Dalekiego Wschodu i ostrzegania opinii publicznej w przypadku podejrzeń o występowanie patologii.

BIBLIOGRAFIA / BIBLIOGRAPHY

- Adler, Mortimer J. “This Campbell Person – A Fire in the Mind: The Life of Joseph Campbell.” *National Review* 3(1992): 48–50.
- Baer, Randall N., and Samuel Rouvillois. *W matni New Age. New Age: Kultura i filozofia*. Translated by Jan Kłos. Kraków: Rhema, 1996.
- Bly, Robert. *Żelazny Jan: Rzecz o mężczyznach*. Translated by Jacek Tittenbrun. Poznań: Rebis, 1993.
- Campbell, Joseph. *Potęga mitu: Rozmowy Billa Moyersa z Josephem Campbellem*. Translated by Ireneusz Kania. Kraków: Znak, 2009.
- . *Bohater o tysiącu twarzy*. Translated by Andrzej Jankowski. Poznań: Zysk i S-ka, 1997.
- Capra, Fritjof. *Punkt zwrotny: Nauka, społeczeństwo, nowa kultura*. Translated by Ewa Woydyło. Warszawa: PIW, 1987.
- . *Tao fizyki: W poszukiwaniu podobieństw między fizyką współczesną a mistycyzmem Wschodu*. Translated by Paweł Macura. Poznań: Rebis 2001.
- Castaneda, Carlos. *Nauki Don Juana: Wiedza Indian z plemienia Yaqui*. Translated by Adam Szostkiewicz. Poznań: Rebis, 2000.
- . *Odbębna rzeczywistość: Rozmów z Don Juanem ciąg dalszy*. Translated by Zbigniew Zagajewski i Monika Pilarska. Poznań: Rebis, 1996.
- Chyła, Alicja. “Le parkour – sport, moda czy subkultura?” *Kultura i Edukacja* 4(2008): 73–87.
- Ciesielski, Remigiusz T. *Metamorfozy maski: Koncepcja Josepha Campbella*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2006.
- Czyżykowski, Robert. “Czym jest seks ‘tantryczny’? O problemach z terminologią dotyczącą elementów seksualnych w rytuale i jodze tantrycznej.” *Ex Nihilo* 1, no. 3 (2010): 42–67.
- Davis, Richard H. “Wprowadzenie.” Translated by Jacek Woźniak. In *Praktyki religijne w Indiach*. Edited by Donald S. Lopez, Jr.. Translated by Piotr Balcerowicz et al. Warszawa: Dialog, 2001.

⁷⁸ Por. Tokarski, *Jogini i wspólnoty*, s. 258.

- Doktór, Tadeusz. *Nowe ruchy religijne i parareligijne w Polsce: Mały słownik*. Warszawa: Verbinum, 1999.
- Dupré, Louis. *Inny wymiar: Filozofia religii*. Translated by Sabina Lewandowska-Głuszyńska. Kraków: Znak, 1991.
- Durand, Gilbert. *Wymagania symboliczne*. Translated by Cezary Rowiński. Warszawa: PWN, 1986.
- Deussen, Paweł. "Zarys filozofii indyjskiej" z dodatkiem "O filozofii Vedanty w stosunku do metafizyki zachodniej." Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie: Lwów 1914.
- Eliade, Mircea. *Obrazy i symbole: Szkice o symbolice mityczno-religijnej*. Translated by Magda Rodak and Paweł Rodak. Warszawa: Aletheia, 2009.
- . *Techniki jogi*. Translated by Beata Biały. Warszawa: Aletheia, 2009.
- . *Moje życie: Fragmenty dziennika z lat 1941-1985*. Translated by Ireneusz Kania. Warszawa: KR, 2001.
- . *W poszukiwaniu historii i znaczenia religii*. Translated by Agnieszka Grzybek. Warszawa: KR, 1997.
- . *Mefistofeles i androgyn*. Translated by Bogdan Kupis. Warszawa: KR, 1994.
- . *Próba labiryntu: Rozmowy z Claude-Henri Rocquetem*. Translated by Krzysztof Środa. Warszawa: Sen, 1992.
- . *Okultyzm, czary i mody kulturalne*. Translated by Ireneusz Kania. Kraków: Oficyna Literacka, 1992.
- . *Joga: Nieśmiertelność i wolność*. Translated by Bolesław Baranowski. Warszawa: PWN, 1984.
- . *Sacrum, mit, historia: Wybór esejów*. Translated by Anna Tatarkiewicz. Warszawa: PIW, 1970.
- Farrar, Janet, and Stewart Farrar. *The Witches' Way: Principles, Rituals and Beliefs of Modern Witchcraft*. London: Robert Hale Ltd., 1984.
- Flood, Gavin. *Hinduizm: Wprowadzenie*. Translated by Małgorzata Ruchel. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008.
- Govinda, Anagarika. "Zasady buddyźmu tantrycznego." Translated by Zbigniew Miłunski and Zbigniew Zagajewski. In *Buddyżm*. Edited by Jacek Sieradzan et al. Translated by Zbigniew Miłunski et al. Kraków: Krakowskie Wydawnictwo Prasowe RSW Prasa-Książka-Ruch, 1987.
- Grabara, Małgorzata, and Janusz Szopa. "Hatha Yoga Influence on Practitioners Health State." In *Proceedings of the 5th International Conference Movement and Health*. Głucholazy: Opole University of Technology, 2006.
- Griffiths, Bede. *Zaślubiny Wschodu z Zachodem*. Translated by Grzegorz Jasiński. Poznań: Zys i S-ka, 1996.
- Hudlin, Edward W. "The Mythology of Oz: An Interpretation." *Papers on Language and Literature* 25, no. 4 (1989): 443–62.
- Huxley, Aldous. *The Doors of Perception*. New York: Harper, 1954.

- Jankowski, Kazimierz. *Hipisi: W poszukiwaniu ziemi obiecanej*. Warszawa: Jacek Santorski & Co., 2003.
- Jones, Peter. "Androgyny: The Pagan Sexual Ideal." *Journal of the Evangelical Theological Society* 43, no. 3 (2000): 443–69.
- Jung, Carl G. *Podróż na Wschód*, tłum. J. Prokopiuk, W. Sobaszek, W. Chełmiński, E. Sobaszek, Warszawa: Pusty Obłok, 1989.
- . *Aion: Przyczyunki do symboliki jaźni*. Translated by Robert Reszke. Warszawa: Wrota, 1997.
- . *Archetypy i symbole: Pisma wybrane*. Translated Jerzy Prokopiuk. Warszawa: Czytelnik, 1993.
- . "Joga i Zachód." Translated by Erdmute Sobaszek. In Jung, *Podróż na Wschód*. Translated by Jerzy Prokopiuk et al. Warszawa: Pusty Obłok, 1989.
- . "Komentarz do 'Sekretu złotego kwiatu.'" Translated by Wojciech Chełmiński. In Jung, *Podróż na Wschód*. Translated by Jerzy Prokopiuk et al. Warszawa: Pusty Obłok, 1989.
- . "Komentarz psychologiczny do 'Tybetańskiej Księgi Wielkiego Wyzwolenia.'" Translated by Waclaw Sobaszek. In Jung, *Podróż na Wschód*. Translated by Jerzy Prokopiuk et al. Warszawa: Pusty Obłok, 1989.
- . "O psychologii wschodniej medytacji." Translated by Jerzy Prokopiuk. In Jung, *Podróż na Wschód*. Translated by Jerzy Prokopiuk et al. Warszawa: Pusty Obłok, 1989.
- Kania, Ireneusz. "O pewnej propozycji aksjologicznej Mircei Eliadego." *Znak* 36, no. 11–12 (360–361) (1984): 1542–5.
- Kerouac, Jack. *On the Road*. New York: Viking Press, 1957.
- . *W drodze*. Translated by Anna Kołyszko. Warszawa: PIW, 1993.
- Kołakowski, Leszek. *Obecność mitu*. Instytut Literacki: Paryż, 1972.
- KorczaK, Andrzej. "Teoria mitu Josepha Campbella jako próba przywrócenia życiu absolutnego sensu." In *W poszukiwaniu sensu istnienia: Od transgresji ku transcendencji?* Edited by Andrzej Ciężela and Sylwia Jaronowska. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, 2019.
- Krokosz, Daniel, and Mariusz Lipowski. "Sport ekstremalny, jego uwarunkowania i motywy w badaniach naukowych z perspektywy psychologii." In *Teoria wychowania fizycznego*. Vol. 4. Edited by Zbigniew Jastrzębski. Łódź: Wyższa Szkoła Sportowa, 2014.
- Lane, Belden, C. *The Power of Myth: Lessons from Joseph Campbell*. "The Christian Century" 21(1989): 652–4.
- Libiszowska-Żółtkowska, Maria. *Nowe ruchy religijne w zwierciadle socjologii*. Lublin: UMCS, 2001.
- McDonald, Bernadette. *Ucieczka na szczyt*. Translated by Wojciech Fusek and Robert Pagacz. Warszawa: Agora, 2012.
- Meadow, Mary J. "Archetypes and Patriarchy: Eliade and Jung." *Journal of Religion and Health* 31(1992): 187–95.

- Mehta, Gita. *Karma Cola: Marketing the Mystic East*. New York: Simon & Schuster, 1979.
- Mikołajko, Zbigniew. *Mity tradycjonalizmu integralnego: Julius Evola i kultura religijno-filozoficzna prawicy*. Warszawa: IFiS PAN, 1998.
- Merton, Thomas. *Siedmiopiętrowa góra*. Translated by Maria Morstin-Górska. Poznań: Zysk i S-ka, 2015.
- Michalik, Piotr G. "Ekstazyjne aspekty kultu jogi w tradycjach kaulów." *Studia Religioznika* 44(2011): 49–58.
- Miller, Marek. *Sekta made in Poland*. Warszawa: Prószyński i S-ka, 2007.
- Müller, Max F. *Secred Books of the East*. Translated by various oriental Scholars. Oxford University Press: Oxford 1987-1910.
- Muszyńska, R., Gembak, M., "Uwarunkowania i motywy uprawiania sportów ekstremalnych." In *Edukacja poprzez sport*. Edited by Zbigniew Dziubiński. Warszawa: Salezjańska Organizacja Sportowa RP, 2004.
- Mynarski, Władysław, and Piotr Veltze. "Ekstremalne formy aktywności ruchowej: Aspekty terminologiczne, motywy podejmowania i klasyfikacje." w: *Teoretyczne i empiryczne zagadnienia rekreacji i turystyki*. Edited by Władysław Mynarski. Katowice: Akademia Wychowania Fizycznego im. Janusza Kukuczki, 2008.
- Niżnik, Józef. *Symbola a adaptacja kulturowa*. Warszawa: Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury, 1985.
- Oficjalna Strona Internetowa Organizacji Sathya Sai w Polsce, <http://www.sathyasai.org.pl/>.
- Owen, Alex. *The Place of Enchantment: British Occultism and the Culture of the Modern*. Chicago and London: University of Chicago Press, 2004.
- Palica, Danuta, and Anna Zwierchowska. "Terapeutyczne walory systemu jogi: Przegląd piśmiennictwa." *Hygeia Public Health* 47, no. 4 (2012): 418–23.
- Piotrowski, Michał. *Sporty ekstremalne – zagrożenia i korzyści dla zdrowia*. Poradnia.pl. <http://www.poradnia.pl/sporty-ekstremalne-zagrozenia-i-korzysci-dla-zdrowia.html>.
- Pirsig, Robert M., *Zen and the Art of Motorcycle Maintenance*. New York: William Morrow and Company, 1974.
- Pritchard, Warren. "Mysticism and Psychotherapy." *Journal of Contemporary Psychotherapy* 6, no. 2 (1974): 141–5.
- Rogacz, Dawid. "Misja Ramakriszny jako nowy ruch religijny." *Humaniora: Czasopismo Internetowe*, no. 4 (4) (2003): 121–6.
- Rowiecki, Michał, and Lesław Kulmatycki. "Strategie radzenia sobie ze stresem u mężczyzn uprawiających narciarstwo ekstremalne." In *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie: Kultura Fizyczna* 16, no. 2 (2017): 99–111.
- Saliba, John A., "Homo Religiosus" in *Mircea Eliade: An Anthropological Evaluation*. Leiden: Brill 1976.
- Schopenhauer, Artur. *Świat jako wola i przedstawienie*. Translated by Jan Garewicz. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009.

- Segal, Robert A. "Myth and Politics: A Response to Robert Ellwood." *Journal of the American Academy of Religion* 70, no. 3 (2002): 611–20.
- . "The Romantic Appeal of Joseph Campbell." *Christian Century*, no. 107 (1990): 332–5.
- Smith, Caroline, Heather Hancock, Jane Blake-Mortimer, and Kerena Eckert. "A Randomised Comparative Trial of Yoga and Relaxation to Reduce Stress and Anxiety." *Complementary Therapies in Medicine* 15, no. 2 (2007): 77–83.
- Sontag, Frederick. "The Faces of God." *Man and World* 8, no. 1 (1975): 70–81.
- Toffler, A. E. *Szok przyszłości*. Translated by Wiktor Osiatyński and Elżbieta Grabczak-Ryszka. Warszawa: PIW, 1974.
- Tokarska-Bakir, Joanna. *Wyzwolenie przez zmysły: Tybetańskie koncepcje soteriologiczne*. Wrocław: Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej, 1997.
- Tokarski, Stanisław. *Orient i subkultury*. Warszawa: Semper, 1996.
- . *Jogini i wspólnoty: Nowoczesna recepcja hinduizmu*. Warszawa: PAN, 1987.
- . *Orient i kontrkultury*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1984.
- Urban, Hugh B. "The Path of Power: Impurity, Kingship, and Sacrifice in Assamese Tantra." *Journal of the American Academy of Religion* 69, no. 4 (2001): 777–816.
- Wagar, Samuel. "The Wiccan 'Great Rite' – *Hieros Gamos* in the Modern West." *Journal of Religion and Popular Culture* 2, no. 2 (2009): 1–38.
- Waloszczyk, Konrad. *Dosłowna i niedosłowna interpretacja wierzeń religijnych*. Warszawa: IFiS PAN, 2012.
- Wargacki, Stanisław A. "New Age." In *Religia w świecie współczesnym: Zarys problematyki religiologicznej*. Edited by Henryk Zimoń. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2000.
- White, John. *Świt ery wodnika: Spotkanie ducha i nauki*. Translated by Maciej Waclaw. Bydgoszcz: Limbus, 1996.
- Zwoliński, Andrzej. *Scjentologia*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2007.

ABSTRAKT / ABSTRACT

Andrzej KORCZAK – Niebezpieczeństwa zapożyczeń dalekowschodnich w kulturze masowej Zachodu

DOI 10.12887/34-2022-2-138-11

Autor wskazuje, że w sytuacji współczesnego kryzysu nauk humanistycznych, u którego podstaw leży redukcjonistyczna wizja świata, wielu ludzi Zachodu inspirowane jest mistyką wschodnią. Zwraca również uwagę, że inspiracje te sztucznie dostosowywane są do mentalności zachodniego odbiorcy masowego oraz że taka spłycona pseudomistyka często wywiera szkodliwy wpływ na zdrowie psychiczne.

Słowa kluczowe: kryzys kultury zachodniej, kultura masowa, inspiracje dalekowschodnie, zagrożenia psychologiczne

Kontakt: Zakład Filozofii, Katedra Pedagogiki, Instytut Nauk Socjologicznych i Pedagogiki, Wydział Socjologii i Pedagogiki, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, DS Eden, ul. Nowoursynowska 161, pok. 7/2, 02-787 Warszawa
E-Mail: ak-selex@wp.pl
Tel. 22 5934710

Andrzej KORCZAK, On Threats Resulting from Far Eastern Influences upon the Mass Culture of the West

DOI 10.12887/34-2022-2-138-11

The author claims that the contemporary crisis of the humanities, which, in his view, is rooted in a reductionist vision of the world, has generated in the West a widespread interest in Eastern mysticism. He also points to the fact that Far Eastern influences are transformed so as to appeal to a Western mass audience and, as a shallow pseudo-mysticism, exert a harmful effect on mental health.

Keywords: crisis of the Western culture, mass culture, Far Eastern influences, psychological threats

Contact: Zakład Filozofii, Katedra Pedagogiki, Instytut Nauk Socjologicznych i Pedagogiki, Wydział Socjologii i Pedagogiki, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, DS Eden, ul. Nowoursynowska 161, pok. 7/2, 02-787 Warsaw, Poland
E-Mail: ak-selex@wp.pl
Phone: +48 22 5934710